

ПАЗАРНА ИКОНОМИКА И ДЕМОКРАЦИЯ В КОНТЕКСТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ ПРЕЗ XXI ВЕК

Боян Дуранкев

MARKET ECONOMY AND DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY IN THE 21ST CENTURY

Boyan Durankev

Резюме: В българската специализирана литература пазарната икономика и демокрацията се разглеждат като двата стълба на съвременното общество. Самата пазарна икономика се приема хипотетично като поле за свободна и честна конкуренция на малки и средни предприятия. Но светът се е променил.

В него има три субекта на управление: едносекторните и трансекторните корпорации, като центрове за реализиране на частните интереси в транснационален аспект; националната държава, като център за реализиране на обществените интереси в национален и трансекторен аспект; ООН и Европейският съюз, като център за наднационално управление и координация на трансекторните, националните и транснационалните интереси. Управлението, оставено само на „клетъчно“ ниво (корпорация), не може да задоволи нуждите и потребностите в новите реалности. Същевременно се променя и националната и транснационалната демокрация, в която все повече доминират постдемократичните институции, които са изпразнени от демократично съдържание. Новите реалности поставят въпроса за националната сигурност, която става все по-несигурна.

Ключови думи: пазарна икономика, демокрация, национална сигурност, управление; трансекторна корпорация; национална държава; ООН, Европейски съюз.

JEL класификация: A10, D21, E60, M30

Abstract: In the Bulgarian specialized literature, the market economy and democracy are considered as the two pillars of modern society. The market economy itself is assumed hypothetically as a field for free and fair competition of small and medium-sized enterprises. But the world has changed. There are three subjects of management in it: single-sector and transectoral corporations, as centers for the realization of private interests in a transnational aspect; the national state, as the center for the realization of public interests in a national and cross-sectoral aspect; The United Nations and the European Union, as a center for supranational management and coordination of transectoral, national and transnational interests. Management left only at the "cellular"

level (corporation) cannot satisfy the needs and requirements of the new realities. At the same time, national and transnational democracy is also changing, which is increasingly dominated by post-democratic institutions that have been emptied of democratic content. The new realities pose the question of national security, which is becoming increasingly uncertain.

Keywords: *market economy, democracy, national security, governance; trans-sector corporation; nation state; United Nations, European Union*

JEL classification: *A10, D21, E60, M30*

Въведение

В българската специализирана литература *пазарната икономика и демокрацията се разглеждат като двата стълба на съвременното общество*. Цитираме Иван Костов: „Политиците у нас не разбират важното, че демокрацията и пазарната икономика са органично цяло – едното не може да замести другото. Няма демокрация без пазарна икономика и обратно, без демокрация икономиката става джунгла, в която господстват монополи и престъпност. Без пазарна икономика няма гражданско общество. Затова двете се градят заедно и едновременно“ (Костов, 2022, р. 26).

Самата пазарна икономика се приема хипотетично като поле за свободна и честна конкуренция, предимно на малки и средни предприятия (Матеев, 2015). Не по-малко идеализирано се представя визията за демокрацията, стига да не е подменена от реваншистки и „зли“ сили.

На свой ред, *националната сигурност много често се свежда до вътрешния ред (законите и тяхното прилагане) и до външната военна сигурност*, което не само е опростенческо, но и изключително вредно, както отдавна се доказва от авторитетни изследователи (Кол., 2001).

Триадата „пазарна икономика – демокрация – национална сигурност“ всъщност трябва да се разглежда и като системна, и като модерна (отговаряща на реалностите на XXI век).

1. Новите реалности в пазарната икономика

Понятието „*пазарна икономика*“ се обвързва със свободата на производителите, като такава се предполага априори и за потребителите. Затова най-често се говори за „свободна пазарна икономика“ (Free Market Economics).

Но понеже и в условията на „реалния социализъм“ е имало относително свободен пазар, на който хората са могли да си купуват потребителски стоки с пари (пряко – в гастронома, косвено чрез данъците – в поликлиниките и училищата), но не са могли, например,

да си купуват заводи или роби, съвременният жаргон модифицира терминологията, стигайки до „свободен пазарен капитализъм“ (Free Market Capitalism), което е по-адекватно при пълно господство на капитализма в световен мащаб (Миланович, 2020).

При изследването на съвременната пазарна икономика не може да се абстрахираме от предупреждението на класика Адам Смит, който твърдеше, че *„всичко за нас самите и нищо за другите* – такава е била, изглежда, във всички времена в света долната максима на властниците на човешкия род“ (Смит, 1983, р. 288).

С други думи, алчността на производителите може да притисне потребителите и даже да изроди демократичното управление: „не е много трудно да се каже кой е бил изобретателят на цялата тази меркантилистка система; близо до ума е, че това не са били потребителите, чиито интереси бяха съвсем пренебрегнати, а производителите, чиито интереси така грижливо бяха взети под внимание, а сред тях нашите търговци и манифактуристи са главните й архитекти“ (Смит, 1983, р. 452).

Предупрежденията на Адам Смит се потвърдиха при изследването на така нареченото „първоначално натрупване на капитала“ в света: „Както е известно, в действителната история, главната роля се пада на завоеванията, поробванията, грабежа, с една дума, на насилието. Но в кратката политическа икономия открай време е господствала идилията. Правото и „трудът“ открай време са били единственото средство за забогатяване – естествено, винаги с изключение на „тази година“. Всъщност методите на първоначалното натрупване са всичко друго, само не идилични“ (Маркс & Енгелс, 1966, р. 719). България не е изключение на правилото, твърди Иван Костов: „самата политика стана мръсна, лесна и доходна работа... вместо консолидирана демокрация виждаме консолидирана мафия“ (Костов, 2022, pp. 28-29)

Затова е необходимо да се фокусираме върху реалностите на ХХІ век – *какво всъщност представлява съвременната пазарна икономика* и дали тя отговаря на романтиката за свободния пазар?

От *управленска гледна точка, икономическата система* на всяка страна (в частност – на България) се характеризира (както и съвременната ѝ типична структура) с *две координати*: секторно-транстериториални и териториално-транссекторни управленски подсистеми. В случая не се абстрахираме от голямата част от средния и малкия бизнес, който оперира в рамките на страната (в една територия и в един сектор), понеже по линия на междутрасловите връзки, той косвено е потребител на вносна продукция или доставчик на бъдещ износител на продукция. Така че горната формулировка е перфектна.

При тази съвременна типична структура на икономиката възгледите за управлението в съвременната ситуация се определят от *различни икономически центрове на влияние с различни нужди и интереси*. При тази (на пръв поглед) дихотомия се появяват не два, а *три субекта на икономическо управление*: от една страна, *едно- и транссекторните корпорации*, като центрове за управление и реализиране на частните интереси в регионален (една страна) и транснационален аспект, насочени към печалбата и пазарния дял (чрез *„финансирани интереси“*); от друга страна, *националната държава*, като център за изследване и задоволяване на обществените нужди и интереси в национален и транссекторен аспект (*„продуктово-полезни интереси“*); от трета страна, *ООН и Европейският съюз*, като център за наднационално отчитане и задоволяване на транссекторните, националните и транснационалните нужди и интереси, които не всякога съвпадат между различните държави членки (*„суперсистемно координиращи интереси“*).

В последния случай към управленските функции на ЕС попадат и ангажиментите на съюза към още по-висок ранг на координация – световния, например, по линия на мерките против глобалното затопляне или за ограничаването на пандемии.

В тази маркетингова управленска триада (и каскада), по отношение на икономическата система, координацията на *нуждите и интересите на корпорации, национална държава и наднационален съюз* (не като съвкупност, а именно като система), се слагат като отношенията, например, на атомната физика – с физиката на твърдото тяло – и с особената физика на Космоса; казано по-точно, като *координация на нуждите и интересите (чрез плановете) на корпорацията с нуждите и интересите на страната (чрез плановете на държавата) и с нуждите и интересите (чрез европейските плановете) на съюза (ЕС, ООН)*.

Естествено, *тези икономически отношения не могат и не са равнопоставени и хармонични*. Отново пример за илюстрация: когато бедреният мускул се претовари (или претопли, или наруши балансите между киселинност и алкалност и т.н.), той подава информационни сигнали не само до гръбначния мозък, но и до главния мозък, който – чрез своите управленски команди ни принуждава да се отдадем на почивка; същото се случва и при прекомерно лентяйство, което пък – отново чрез управленските команди от по-висш порядък, настоява да преминем към по-активен начин на живот.

Задачата на *управлението на икономическата система* като цяло е *поддържането на хомеостазис*, а именно свойствата на една отворена система (в която попадат не само икономическата, но и природната, и демографската система) да регулира вътрешната си

среда така, че да поддържа стабилно, постоянно състояние, чрез *многобройни корекции на динамичното равновесие, управлявани от взаимосвързани регулаторни механизми*. В процеса на икономическата хомеостаза непрекъснато се раждат хиляди нови „клетки“, но и умират други хиляди – именно, за да се поддържа хомеостазата. В това отношение да се говори за стабилност и постоянен растеж на икономическата система е също толкова непродуктивно, колкото да се говори за стабилност и постоянен растеж на всички клетки на човека. В това отношение икономическата система повече прилича на биологичен организъм, отколкото на физическо тяло.

Напомнянето на тези банални истини не е самоцелно, а именно във връзка с обстоятелството, че *икономиката не може да се остави на решенията на клетъчно или атомно ниво* (в случая – на свободните решения на маркетинга на корпорациите или, още по-точно – на „свободата на пазара“, където се сблъскват финансовите планове на различните корпорации), понеже това ще наруши хомеостазиса на суперсистемата („природна система – демографска система – икономическа система“, при това, в регионален или даже в глобален мащаб). Именно поради това обстоятелство всякаква романтика за „свободата на пазара“ (т.е. *свободата на сблъскващите се планове на корпорациите*) е не само илюзорна, но и много вредна; по същия начин третирането на държавата като „патерица“ на бизнеса или като „нощен пазач“, е опит за деградиране на системните връзки от по-висок порядък и заменянето им със статични хоризонтални решения.

Но какви са *трите вида отношения* на трите системи: корпорация, държава и съюз? И възможно ли е да се координират?

1.1. Интереси на корпорациите от икономическо управление на база печалба

Икономическите сектори се състоят от *икономически клетки с външна обвивка (капсула) рамките на собствеността*, което при капиталистическа система означава – *с обособени центрове на вземане на решения, насочени към печалбата и пазарния дял*.

Малко припомняне на теорията. Адам Смит правилно въведе *понятието „стока“ за носител на икономически връзки*, т.е. когато се купуват или продават продукти, плод на човешка дейност, но при *напускане на рамките на собствеността*.

Карл Маркс, на свой ред, внесе съществено разграничение между разделението на труда вън от „капсулата“ на капиталистическото предприятие и вътре в нея, т.е. *стоката е носител на икономически връзки не „изобщо“, при всякаква икономическа система, а на отношения, характерни за капитализма*. Затова, пристъпвайки към изучаването именно на тези отношения, Маркс още с първите

изречения на „Капитала“ определи именно стоката, в посочения тук специфичен смисъл, като елемент на капиталистическото богатство: „Богатството на обществата, в които господства капиталистически начин на производство, се явява като „грамадно натрупване на стоки“, а отделната стока — като негова елементарна форма“ (Маркс & Енгелс, 1966, р. 47).

Но от времената, когато класиците издават своите трудове (Адам Смит - 1776 г.; Карл Маркс - 1867 г.; Джон М. Кейнс – 1936 г., Милтън Фридман – 1962 г. и т.н.), ни делят столетия и десетилетия, през които *корпорациите еволюираха от едносекторни, вътрешнонационални системи в многосекторни, транснационални системи*. „Капсулата“ на частната собственост при съвременните транснационални корпорации стана огромна, както в смисъл на сложна вътрешна структура, така и в смисъл на географски обхват. Статистически погледнато, да се оценява само „стоката“ като носител на икономически връзки (само това, което корпорацията купува и продава извън рамките на своята собственост) става не само безсмислено, но и измамно за развитието на икономическата система.

Икономическата статистика също извърши еволюция в това отношение, базирайки се върху системата на междуотрасловите връзки: вече се отчитат не само „стоките“ (продукцията, която напуска рамките на собствеността), но се *прибавят и „нестоките“* (непазарните продукти), които служат за вътрешен оборот в рамките на собствеността; по същия начин се *изваждат „стоките“, които корпорацията произвежда и продава извън рамките на територията на страната*, независимо че те са от една и съща собственост.

През изминалите 246 години от появата на труда на Адам Смит, корпорациите не само разшириха мембраната на своята собственост, но благодарение на маркетинга и иновациите (двете основни функции на всеки бизнес), развиха техниката и технологиите, на базата на които *създадоха огромни блага за човечеството*. Няма да ги посочваме, за това е необходим отделен подробен анализ.

Същевременно на корпорациите не може да се гледа като на християнски благотворителни организации, а единствено като на *компании, насочени към печалбата*. „Маркетингът“ на корпорациите е насочен не само към откриване и задоволяване на външни (по отношение на собствеността) нужди и потребности, но и към задоволяване на вътрешните изисквания за прираст на собствената печалба, при това – не просто някакъв прираст, а по-висок от този на конкурентите в сектора; пак в този порядък, корпорациите се стремят да „прехвърлят“ част от разходите си на обществото („косвени жертви“ за гражданите), да лобират за/против екологичните и социалните

изисквания на гражданското общество, стига да имат „сметка“ от такова лобиране.

Например, „Енрон“ изчисляваше какъв прираст на печалбата ще получи при „инвестиция“ от 100 000 долара на конгресмен. Това не е теория, това е факт. Изобилни са данните, които подсказват и доказват че *транснационалните корпорации не само създават блага, но и увреждат природата, икономиката и обществото*. Свидетели сме: на глобално затопляне, което е антропогенно – създадено най-вече от индустриалния сектор; на глобално опустиняване и обоклучаване на природата, но които са силно печеливши за корпорациите (особено газовите и петролните); на огромни корупционни практики, както в развитите, така и в по-слабо развитите страни; на прокарането на лобистки закони не само в рамките на една страна, но и на ниво съюз; на ерозиране на демокрацията и създадените обществени институции чрез корумпиране на политиката и политиците („приватизиране на политиката“); на налагане и поддържане на режими, които са популистки, милитаристки, авторитарни или какистократични. Пресен пример е „маркетинговата стратегия“ на ВПК да продава на гражданите, колкото може повече оръжие, за да печели повече: в САЩ има близо 400 милиона оръжия, около 120 броя на всеки 100 американци; половината от частните оръжия са собственост на 3% от населението.

Цитираме икономиста Крис Хеджес: „Оръжията караха хората от по-ниската работническа класа да се чувстват по-силни, дори когато не бяха силни. Вземете им оръжията и какво ще остане? Разпадащи се малки градчета, затворени текстилни и хартиени фабрики, задънени работни места, замърсени барове, където ветераните изпитват травмите си“ (Hedges, 6/15/2022). По същия начин „инвестициите“ във ВПК (най-вече за частните корпорации) на САЩ са толкова значими, че – ако бъдат насочени за справяне с глада и бедността по света, проблемите биха се решили за по-малко от една „петилетка“. Годишните разходи за отбрана, за онагледяване, са приблизителен еквивалент на разходите за 1 000 експедиции до Луната или 100 до Венера и Марс. Печалбата диктува пазара!

Синтезирано казано, ХХ-ти и ХХI-ви век са илюстрация на едно класическо състояние: *частните интереси на корпорациите все повече влизат в противоречие с обществените и глобалните интереси, включително и тези на природната система*. Управлението на корпорациите е насочено повече към вътрешноприсъщите му нужди (акумулиране на повече печалба), отколкото към нуждите на природата, обществото и икономиката. Едната везна от кантара ще тежи повече от другата, ако всичко се остави на корпоративния маркетинг. Поддържането на един хомеостазис на икономическата,

демографската и природната система като цяло, следователно, изисква управленски команди от по-висш порядък, в случая – от национални държави и от наднационални институции.

1.2. Интересите на държавата от икономическо управление на база обществените нужди

От структурна гледна точка, *териториално обособените икономически подсистеми* се нареждат пирамидално: предприятие – район – страна – регион – световна икономика. При това различни видове продукти, създавани в една географска точка, затварят своя жизнен цикъл (от производство – до потребление) в мащаба на различни териториални структурни единици, така че *засрещането на структурата по секторната координата, със структурата по териториалната координата, се отличава със значителна сложност.*

От интерес за нас са *националните териториални системи* (по отношение на макроикономиката в световен мащаб те са подсистеми) и тяхната роля в управлението, но при предварително условие, че секторната икономическа система, която е предимно в частни ръце, функционира на база печалба.

Но една е *спецификата на държавно-националната агрегация* по отношение на другите териториално определени структурни единици по управленската пирамида на САЩ, Германия или Китай, друга е при средноразвити страни като България и трета е при слаборазвитите страни с още по-крехка социална и институционална структура. В случая не става дума за *абсолютен икономически суверенитет* (такъв при взаимосвързан свят не съществува), за *монетарен или фискален (частичен) суверенитет*, както и за самодостатъчност на национални управленски институции с компетентни управленски кадри.

Става дума за онези *минимално необходими управленски функции в икономиката* (минимална степен на намеса в икономиката) на държавните и регионалните управленски органи, и то едновременно във всички системи от този вид. Ако допуснем че е налице едно предварително условие за „свободата на пазара“, а именно – свободно движение на капитали, стоки и хора, то в случая – повърхностно погледнато – се поставя *класическата задача за приток и отток на един басейн.* Ако в една държавно-национална подсистема са налице относително все по-високи заплати, със сигурност страната ще бъде привлекателна за чуждестранна работна сила, но част от корпорациите ще изнесат трудоемките си производства в други териториални подсистеми, с относително по-ниски заплати, а приходите си ще скрият в офшорни територии; ако в друга подсистема има при даден паритет на валутата относително високи цени, към нея ще се насочат „пълноводни потоци“ стоки от други, където е по-евтино

производството и са по-високи печалбите; ако в една страна има дефицит на платежни средства, ниският курс ще привлече капитали от други и т.н.

На този фон *управленската намеса в икономиката от страна на локалните управленски институции, с решения от ограничаващ характер може да има само едно значение – поставяне на бариери спрямо множеството, изравняващи потоци от посочения по-горе вид* (Матеев, 1987). В случая с държавно-националните комплекси израз и следствие на бариерите е възникването на диференциална рента, само че в много по-широк спектър.

Преминаваме към *отношенията между корпорациите и държавно-националните комплекси*. Съвременният капитализъм се отличава, ако подходим към него на посочения тук фон, със следните особености.

От гледна точка на видовете дейности, *корпорациите са сложни, силно хетерогенни подсистеми*, т.е. област на диференциални (по отношение на други корпорации) коефициенти са характеристиките не само на материалното производство, но и на другите сфери, даже и на съответните части на демографската подсистема, на научната сфера, на културната сфера, на образователната сфера и пр.

Оттук – много съществен извод от методологически характер: корпорациите трябва да бъдат разглеждани не само като подсистеми на икономическата система, каквато постановка дава обикновено на този проблем икономическата наука, а *като подсистеми на обществената система*. Изобщо самият характер на цената и на печалбата (някъде, някога) означава мембрана на една крупна фирма – корпорация по отношение на другите фирми, и то не само по отношение на други национални комплекси, но и в рамките на собствената нация. Израз на тази социално-икономическа характеристика е призивът „Изберете българското“, „Make America Great Again!“ и т.н.

Същевременно не трябва да се подценява обстоятелството, че за всяка „национална“ или „транснационална“ корпорация не само природните ресурси и съществуващата инфраструктура са екзогенен ресурс, но и работната сила (с нейните национални рамки за цената на тази „стока“ – различни в различните страни), както и *покупателната сила* (с нейните национални рамки и възможности за заплащане на произведените от корпорацията стоки). Интересите на транснационалната корпорация, свързани с по-високата диференциална печалба, във всяка страна са неизменно насочени в няколко посоки.

Първо, да получи колкото може по-изгоден достъп и по-изгодна цена до наличните природни ресурси. Второ, инвестициите в инфраструктурата, която ползва корпорацията, да се поемат от

държавата, следователно – от гражданите в тази страна. Трето, от годината на пристигането на инвеститора в определена страна, държавата да потиска ръста на работните заплати, под ръста на печалбата. Четвърто, покупателната сила на населението да нараства по-бързо, отколкото растежа на произведената продукция от корпорацията, за да може потребителите на тази продукция да консумират колкото може повече – с по-високи разходи. Погледнато в мащаба на една отделно взета страна, спазването на първото, плюс второто, плюс третото условие, обаче влиза в противоречие в четвъртото условие.

Следователно, *постигането на по-висока диференциална печалба от корпорацията, спрямо всички останали корпорации*, може да се постигне или чрез по-висок прираст на производителността на труда, получена на единица допълнителна фондовъоръженост (не винаги желани инвестиции), или чрез постигане на по-висока степен на монополно положение (постоянна мечта на всяка корпорация).

Напълно естествено, идеолозите на пазарната икономика (за разлика от теоретиците – икономисти) продължават да бъдат проповедници на неолиберализма и свързаните с него индивидуализъм и егоизъм. За разлика от тези идеолози, практиците, които управляват корпорациите – национални или транснационални, прозряха че *възможностите за растеж на производството и на потреблението*, могат да се коренят не само в нарастването на покупателната сила на индивидите, но и чрез *развитие на покупателната сила на обществото*, представлявано от държавата. Но за разлика от корпорацията, за която са безлични и безразлични и купувачът, и неговите нужди и потребности, и ефектите от потреблението на продукцията на тази корпорация, държавата като представител на обществото, по-точно може да прогнозира реалното потребление, базирано върху обективните нужди. В това отношение държавата прави крачки напред по целесъобразност, за разлика от транснационалната корпорация.

Обществената система, представлявана от държавата, за разлика от корпорациите, включва в себе си гражданите като свой ендегенен елемент. Можем да си послужим с аналогия, че корпорациите приличат на ДНК на един вирус, която се възпроизвежда и развива в чужда среда, държавно-националните комплекси приличат на клетка, в която ДНК сама си възпроизвежда средата. В контекста на горното, сложността на отношенията между корпорациите като транссекторни-транстериториални агрегации и държавата като териториално-транссекторна агрегация се характеризират с това, че *корпорацията като собственик е субект на управляващи решения, а*

централизираната икономическа политика на държавата е система от ограничения по отношение на тази собственост.

Но през последното столетие националната държава направи още една крачка напред. Тя *разшири границите на своята държавна икономика* в онези сектори, в които държавата е по-ефективна, по-справедлива и по-успешно откриваща и задоволяваща нуждите и потребностите (маркетинг и иновации от по-висока категория!) на обществото и гражданите. Повечето страни членки на Европейския съюз откриват и задоволяват нужди и потребности на своите граждани по-успешно, отколкото могат да го правят частните компании, в различни сектори: вътрешна и външна сигурност, възпроизводство на природната среда, производство на основни блага, изграждане на основна инфраструктура, образование, здравеопазване, наука и т.н.; през 2020 г. държавните разходи в Европейския съюз, като процент от БВП са били 53,1%, а в България - 41,8% (Eurostat, 22/11/2022). Или, казано по друг начин, *държавната икономическа система се развива по-ускорено от растежа на корпорациите в ЕС!*

Освен това, ако корпоративният маркетинг се вижда в рамките на 1-2-3-4 години напред, то държавният маркетинг може да си позволи да погледне още към по-далечен хоризонт. Развитието, както на интеграцията на териториалните системи (отделните страни), така също и на корпорациите, а също и на кибернетичните системи за управление, през XXI-ви век ни изправя пред необходимостта да се разработят и реализират не само 4-годишни управленски планове на държавата (съвпадащи с мандата на правителството), не само едногодишни или дългосрочни планове на всяка корпорация, но също така и *дългосрочни целеви програми за оцеляване и развитие не само на икономиката като система, но също така на природната система и демографската система, които не могат да очакват резултати, получени от случайностите на свободния пазар.*

Става дума за решаването на задачи, които са не само дългосрочни (в рамките на няколко последователни правителства), не само едnodържавни, а свързани с комплексните проблеми, наричани „странични ефекти“ от икономическата дейност на страните в глобалния свят. Тази *по-висока степен на обективно необходима координация* (от „главния мозък“, а не от нервните окончания на бицепса или от гръбначния мозък) намира израз в така наречените *национални, наднационални и глобални дългосрочни (за 15-20 години) комплексни целеви програми (ДЦКП)*, прилагани и в България (Илиев, 1984).

Както се вижда, *управлението на икономическата система придобива все по-централизиран характер*, вместо да се развива като пирамидални отношения, и същевременно самото развитие на

пазарната икономика, се придружава с развитие на ограничителните рамки, поставяни от по-висш етаж на координация. Това издигане на центъра за координиране на управленските решения, всъщност подпомага, както корпорациите, опериращи транснационално и транссекторно, така и националните държави и обществата в тях.

1.3. Интересите на Европейския съюз и света от икономическо управление на база регионални и глобални нужди

Икономическата същност на един международен регион на търговска интеграция, такъв какъвто е по замисъл Европейския съюз (свободно движение на какво ли не), е създаването на *единно поле на диференциална рента*. Намират лесно обяснение, както готовността на едни от участниците в съюза, така и съпротивата на други участници, срещу допускането в него на нови елементи; както готовността на едни аутсайдери, така и нежеланието на други по-богати страни да ги включат в рамките на съюза.

Самата необходимост от образуване на единно поле на диференциална рента (при определени условия и между определени участници), е свързана, както с обективната интернационализация на производствения процес, така и със специфичния механизъм на монополистическата конкуренция между гигантските корпорации, за които в качеството им на финансови центрове и полиглоти (а не само на рационално изградени хомогенни комплекси) националните граници са тесни, а също с отношенията към други групи корпорации – например САЩ и ЕС евентуално срещу Русия, Китай и Индия.

Разбира се, пътят към постепенна интеграция в рамките на региона е много сложен – пример за това е фактът, че ЕС още не е постигнал интеграция във валутна система, която е *summa summarum* на единното поле на диференциална рента.

От управленска гледна точка, сегашното състояние на Европейския съюз може да се характеризира като състоянието на един оркестър, в който пред всеки изпълнител е поставена различна партитура, а всеки от тях има за цел да надсвирва останалите „конкуренти“, като диригентът често отсъства. Въпреки че Европейският съюз се представя като политически и икономически съюз, в голяма степен, той *продължава да бъде преди всичко търговски съюз*.

Европейският икономически и социален комитет е само консултативен орган на Европейския съюз. Европейската Централна банка, Европейската инвестиционна банка и Европейският инвестиционен фонд също нямат координиращи функции. Освен всичко останало, *страните членки на Европейския съюз са в перманентна икономическа конкуренция помежду си*. Доколкото става

дума за социално-икономическа интеграция, тя се реализира с времевото измерение на 1-2 поколения.

Но че „главният мозък“ е заработил, няма съмнение, понеже *ЕС се координира все по-успешно* за: преход към кръгова икономика; осигуряване на световен мир; задълбочаване на равенството между страните членки; изпреварващо развитие на науката и внедряването на постиженията на модерната техника и технологии; единна валутна система и единна фискална политика; и т.н.

Въпреки всичко, пандемията от Covid-19 и войната Русия – Украйна, наложиха екстрено *по-дълбоко интегриране на страните от ЕС*: премина се към единна оценка на нуждите и потребностите от ваксини и лекарства по време на пандемията, както и координираното им разпределение между страните членки; обмисля се и се подготвя общоевропейска система за външна сигурност (освен Шенген); преминава се към формиране на обща енергийна стратегия и планове за задоволяване на нуждите на всяка страна от специфични енергийни ресурси; създават се единни стандарти и се подпомагат финансово и материално усилията за възпроизводство и поддръжка на околната среда; и т.н.

Дългосрочният бюджет на ЕС за периода 2021-2027 г., заедно с инструмента NextGenerationEU, е с общ размер от 2,018 трилиона евро по текущи цени, които ще помогнат за поправяне на икономическите и социалните щети, нанесени от пандемията от коронавирус, и за извършване на прехода към една модерна и по-устойчива Европа. Пакетът се състои от дългосрочния бюджет за периода 2021-2027 г. (Многогодишната финансова рамка), в размер на 1,211 трилиона евро по текущи цени и от временния инструмент за възстановяване NextGenerationEU, в размер на 806,9 милиарда евро по текущи цени.

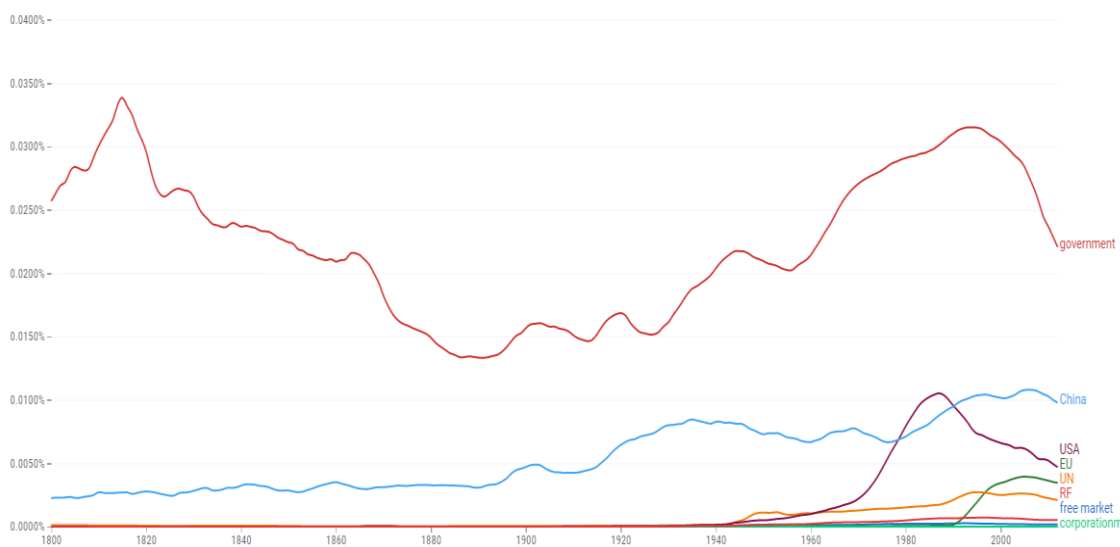
Интересите на Европейския съюз от икономическо управление на база регионални и глобални нужди изминаха кратък път на еволюция, всъщност от Договора от Лисабон, влязъл в сила от 1.12.2009 г. Историческо кратко време, но огромна крачка за европейците.

Що се отнася до актуалната ситуация (а не вече до историята), *факторът, който действа против този омагьосан кръг на нисък растеж, висока инфлация и нарастващо неравенство*, се състои от поредицата стъпки, които усложнените задачи на координацията в системата „корпорации – държава – ЕС – ООН“, налагат за алгоритмизирането на базата на *автоматизирана система за управление при „намален суверенитет“ на частната собственост и също на националните решения*. Косвените последици от тези стъпки се състоят в изпразването от съдържание на градираните звена, които решават с дискреционна власт (коорпоративни, вождистки и други сили), и в пренасянето на опората на икономическото управление върху

звена с чисто функционална роля. Със самото това и макроцентърът на управление се освобождава от екзогенните функции на излишна дискреционна власт, съсредоточавайки се не върху финансови печалби, а върху ползи.

Разбира се, редно е да се постави въпросът при това „съотношение на силите“ в пирамидалното отношение „корпорации – държава – транснационална организация“: *коя е доминантната сила?* Категорично може да се каже, че по и след времената на либертарианците Рейгън-Тачър, на везните доминираха транснационалните корпорации, въоръжени с неолибералната идеология: глобализация и „края на историята“.

След 2000 г. и особено след позорната криза през 2007 г., някои държави започнаха да израстват и да провеждат защитна, национална икономическа политика. Интересът към ролята на държавата съществено се засили. След т.нар. „пандемия“ от 2020-2022 г., фокусът постепенно се измести към международните организации („сам воинът не е воин“). Следващата графика отразява точно тенденциите.

Графика 1. Интерес към корпорации, държави, международни организации (Googl Books Ngram Viewer, 10.12.2022)

Държавното управление, както се вижда, включително и в страни като Китай, САЩ, Руската федерация и други, съществено е изместило интереса от „свободния пазар“ и властта на корпорациите. Но това не означава, че корпорациите не са успели да проникнат „през задния вход“ във властта, внасяйки нови елементи в демокрацията. Затова и капитализмът трябва да бъде спасен от самия себе си (Kotler, 2015).

2. Новите реалности в демокрацията

Дефиницията на понятието „демокрация“ се свежда до „управление от народа“ (Encyclopædia Britannica, 2022). Това определение има важно разширение: „управление на народа, чрез народа и за народа“. Оказа се, че колкото и простичка и банална да изглежда тази формула, много трудно е тя да се реализира на практика.

Така например, в Западните демокрации на власт се изкачиха Мусолини и Хитлер. Или, пресен пример, популистките водачи като Тръмп. Западната демокрация, както доказва Ал Гор, се дискредитира чрез политиките на страха, потайността и сляпата вяра (Гор, 2009). Заговори се за „залеза на демокрацията“ (Кенън, 1995). Още по-точна формулировка на сегашното състояние на „реалната демокрация“ се представи чрез понятието „постдемокрация“ (Крауч, 2013): демократичните институции са останали, но са изпразнени от демократично съдържание.

За бившите страни от системата на „реалния социализъм“, още във времената на началото на Прехода (1985-2000 г.), световноизвестни изследователи обърнаха внимание на факта, че *икономическата власт на корпорациите и финасализацията на икономическия живот, може да подкопаят основите на бъдещата демокрация* (Пшеворски, 1994). А фиктивната демокрация може да ерозира икономическата система – окончателно и завинаги. Ако мафиите могат да съсипят демокрацията „отвътре“, то алчните за печалби корпоративни тирани са в състояние да разбият демокрацията „отвън“, пращайки им икономически килъри (Пъркинс, 2012) и изграждайки „колониална демокрация“ (Воденичаров, 2022).

С други думи, „реалната система“ в страни с третичен периферен капитализъм (напр. като България), които са силно *отворени икономики с постдемокрация*, може да създаде „традиции“ на изсмукване на националните ресурси (природни, трудови и т.н.) и създаване на национални управления, които спазват „новия ред“. И като резултат: системата на националната сигурност се свежда най-вече до включване на националната отбрана в „международна“ система.

Да се върнем към нашето заглавие. Новите реалности: какво те означават за националната сигурност?

3. Новите реалности: какво те означават за националната сигурност – тясната и разширената парадигма?

Посочихме, че националната сигурност не може да се свежда до тясното ѝ разбиране: спазване на законите и силна армия. Ако някой се съмнява, да припомним че и Третия райх, и СССР, и други страни изпробваха „*тясната парадигма*“ и изчезнаха назад в историята.

Съвременната „разширена парадигма“ за националната сигурност не подценява значението на класическата вътрешна и външна сигурност, но гледа по друг начин на сигурността – като на сигурност в отношенията „общество – икономика – природа“. Тя е и синергична (Кол., 2001).

В много отношения *Конституцията на Република България изповядва разширена теза за сигурността*. „Подземните богатства, крайбрежната плажна ивица, републиканските пътища, както и водите, горите и парковете с национално значение, природните и археологическите резервати, определени със закон, са изключителна държавна собственост“, но даването им на изгодни за корпорациите концесии, инхаус поръчките за строителство и поддържане на републиканските пътища, опазаряването на горите и парковете и т.н., свидетелстват че „дълбоката държава“ е изместила демокрацията и сигурността на страната.

Допълнителен аргумент: „Частната собственост е неприкосновена“, но не и обществената! „Земята е основно национално богатство, което се ползва от особената закрила на държавата и обществото“, но основната ѝ част е притежание на латифундисти. „Печатът и другите средства за масова информация са свободни и не подлежат на цензура“, но средствата за масова информация се цензурират, по този начин гражданите се превръщат в поданици; и т.н.

Жак Дерида предупреждаваше за възникването на „фин, омекотен тоталитаризъм в западните демокрации“ (Мис, 2022, pp. 82-83). Затова „лечението“ на тези тоталитарни тенденции и антиобществени решения е едно единствено: *повече просветена демокрация!*

Преминавайки от индивидуалната човешка несигурност към общности (Бауман, 2003) и развивайки общностната (обществена, държавна, общинска, кооперативна и т.н.) собственост в икономиката, *сигурността нараства пропорционално*.

За такъв нов модел на националната сигурност ни е думата.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Google Books Ngram Viewer, 10.12.2022. *Интерес към корпорации, държави, международни организации*. [Онлайн] Available at: https://books.google.com/ngrams/graph?content=free+market%2Cgovernment%2CEU%2CUN%2Ccorporationm%2CUSA%2CChina%2C+RF&year_start=1800&year_end=2012&corpus=26&smoothing=3

2. Hedges, C., 6/15/2022. *America's Gun Fetish. The Chris Hedges Report..* [Онлайн] Available at: <https://chrishedges.substack.com/p/watch-americas-gun-fetish?s=r>

3. **Kotler, P.**, 2015. *Confronting Capitalism: Real Solutions for a Troubled Economic System*. NY: AMACOM--American Management Association.

4. **Бауман, З.**, 2003. *Общността: търсене на безопасност в несигурния свят*. София: Лик.

5. **Воденичаров, Р.**, 2022. *Към колониална демокрация*. София: „Изток-Запад“.

6. **Гор, А.**, 2009. *Атака срещу разума: как политиката на страха, потайността и сляпата вяра покварява процеса на вземане на решения, дискредитира демокрацията и застрашава САЩ и света*. София: Фондация „Европейски екологичен фестивал“.

7. **Илиев, И.**, 1984. *Комплексно-целево планиране. Теоретико-методологически проблеми*. София: Наука и изкуство.

8. **Кенън, П.**, 1995. *Залезът на демокрацията*. София: Обсидиан.

9. **Кол.**, 2001. *Синергична парадигма на националната сигурност*. София: Университетско издателство „Стопанство“.

10. **Костов, И.**, 2022. *Политиката отвътре*. София: Ciel.

11. **Крауч, К.**, 2013. *Постдемокрация*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

12. **Маркс, К. & Енгелс, Ф.**, 1966. *Събрани съчинения Т. 23*. София: Партиздат.

13. **Матеев, Г.**, 2015. *Съвременна пазарна икономика*. София: Изток-Запад.

14. **Матеев, Е.**, 1987. *Структура и управление на икономическата система*. София: Наука и изкуство.

15. **Миланович, Б.**, 2020. *Само капитализъм. Бъдещето на системата, която управлява света*. София: Изток-Запад.

16. **Мис, У.**, 2022. *Великото зануляване*. София: Катехон.

17. **Пшеворски, А.**, 1994. *Демокрацията и пазарът. Политическите и икономическите реформи в Източна Европа и Латинска Америка*. София: Университетско издателство „Стопанство“.

18. **Пъркинс, Д.**, 2012. *Изповедта на един икономически килър*. София: Издателство „Световна библиотека“.

19. **Смит, А.**, 1983. *Богатството на народите*. София: Партиздат.